

ВІДТВОРЕННЯ НЕУКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОЗОВИХ ТВОРАХ СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА

У статті проаналізовано мовні засоби на позначення неукраїнської культури у романтичних творах С. Воробкевича, з-поміж яких етнімі, слова на позначення осіб за соціальною ознакою, речовинні назви тощо. Походження лексем нерідко відображає складні історичні взаємини народів. Запозичені слова мають різний статус в українській лексичній системі.

Ключові слова: адаптація, запозичення, історизм, окказіоналізм, екзотизм, варваризм, етнонім.

Наталія Руснак, Юлія Руснак

Отражение неукраинской культуры в прозаических произведениях Сидора Воробкевича

В статье проанализированы языковые средства в романтических произведениях Сидора Воробкевича, которые отражают неукраинскую культуру, среди них этнонимы, слова-наименования людей по социальному признаку. Происхождение слов подчас отражает сложные исторические связи народов. Заимствованные слова имеют разный статус в украинской лексической системе.

Ключевые слова: адаптация, заимствование, историзм, окказионализм, экзотизм, варваризм, этноним.

Natalia Rusnak, Yulia Rusnak

Non-Ukrainian Culture as Shown in Sydir Vorobkevych's Prose

The article presents the analysis of the language means for the denotement of the non-Ukrainian culture in Sydir Vorobkevych's romantic works, among them are ethnonyms, words denoting individuals according to their social standing, names of substances, etc. In the origin of the lexemes, there can be traced historical relationships of ethnoses, often quite complicated. Loan words differ in their status in the Ukrainian lexical system.

Key words: adaptation, borrowing, historicism, occasionalism, exotism, barbarism, ethnonym.

Сидір Воробкевич – відомий буковинський композитор, педагог, громадський діяч, письменник – залишив по собі слід і у літературі Західної України. Письменницька спадщина буковинця була предметом аналізу М. Білинської, П. Баб'яка, О. Поповича, С. Трояна, А. Коржупової, В. Процюка, Т. Сорвілової, В. Шабліовського, Н. Мойсюк, Н. Шатілової [1; 4; 5; 8; 12], проте неукраїнську культуру, відтворену у текстах С. Воробкевича, ще не досліджували.

С. Воробкевич торкався різних тем. О. Маковей побачив у його творах „...вірні спостереження народного горя і щастя, велику любов до нашої бувальщини, до України і Буковини, бажання кращої долі народові” [3, с. 7]. Романтичний напрям, до якого належав на початку своєї літературної діяльності митець, спричинив звернення до історичної теми. Одне з перших оповідань С. Воробкевича „Турецькі бранці” (1865), на думку О. Маковей, „прозова данина автора добі історії козаччини”. Неукраїнська культура, відтворена в „романтичних” текстах, зумовлює автора використовувати слова різних семантичних груп і характеристик.

У творах романтичного напрямку часто натрапляємо на етнімі. Специфічною рисою ідіостилію автора є функціонування етнімів у формі однини; синекдоха, з одного боку, – засіб стилізації етнографічного мислення, а з другого, у такий спосіб граматичне значення однини, з яким пов'язаний фамільярний тон, увиразнює негативне ставлення до нації.

На позначення польського етносу С. Воробкевич використовує слово *лях* [НТСУМ, т. 2, с. 123]. Лексема *лях* у словниках подана з позначкою *іст.*; в українській мовній свідомості набула дещо зневажливого відтінка, оскільки зберігає народну пам'ять про добу козаччини. Проте, псл. **lęxъ* < **lędxъ*, зменш. на -х- від *lęd-janinъ*, пов'язаного з **lędo* 'необроблена земля'; первісним значенням **lęxъ* було 'житель рівнин, відкритих просторів, пустищ'; пор. синонімічний етнонім *поляк*, похідний від *поле* [ЕСУМ, т. 3, с. 341]. Напр.: *Зачув татарський хан у Криму, що на Україні лях з козаком посварився...* (2, с. 172).

Підкреслює негативне ставлення до супротивників козаків і збірна назва *ляхва*: *Визволитись нам було годі, а на поміч із Запоріжжя не було надії, бо там присіла козаків ляхва* (2, с. 182).

Тема козацтва як провідна в українському романтизмі XIX ст. спричиняє використання етноніма *татари* 'назва різних тюркських, монгольських та ін. племен, які в 15 – 17 ст. об'єдналися в єдину державу – Золоту Орду – й напали на Київську Русь, пізніше на Україну, Росію та ін.' [НТСУМ, т. 3, с. 510]. Слово *татари* запозичено з тат., тур. *tatar*; дв.-тюрк. *tatar* – назва мешкан-

ців країни на півночі Китаю, пор. калм. *tatʻ* ‘заїка’ [ЭСРЯ, т. 4, с. 27]. Сталими означеннями до цього етноніма виступають прикметники *вражий*, *лютий*, які є засобами стилізації фольклору. Пор.: *Ой не буде старий козак сідоголовий вражому татаринові стадо пасти, а ньєнка, зозуля старєнка, татарчата колисати, а нещасна, чорнобрива українка у гаремі татарському сльози проливати, в горю свій вік коротати* (2, с. 173). *Хто з безталанних бранців не здужав далі йти, тому устроить лютий татарин кинджал у серце, виріже із рук ремінь і лишить нещасного на поживу орлам та сіроманцям* (2, с. 173).

Синонімами до слова *татари* виступає низка слів (застарілих у сучасній українській мові), для яких спільною семою є ‘нехристиянська ознака етносу’: *невірний*, *поганець*, *бісурман*, *мослім*. Пор.: **Невірний**, а, е. 7. *заст.* Який визнає іншу у порівнянні з ким-небудь релігію [НТСУМ, т. 2, с. 326]: *Зачув татарський хан у Криму, що на Україні лях з козаком посварився, то вже й позбирав невірних з Буджаку, Ногаю і Очакова* (2, с. 172). **Поганець**, я, ч. 2. *заст.* Те саме, що поганин 1. Поганин, а, ч. 1. *заст.* Той, хто не сповідує християнської віри; нехристиянин, язичник, бусурман, нехрист [НТСУМ, т. 2, с. 730]. Слово *поганець* етимологічно пов’язане зі словом *поганий*. Пор.: *поганий* // стар. запозичення з лат. *rāgānus* ‘сільський, язичницький’ [ЭСРЯ, т. 3, с. 294]: *Назбирали поганці здобичі і бранців чимало напилися християнської крові доволі і вже назад до Криму вертають, а за ними ворони та хижі орли літають* (2, с. 173). **Бусурман**, **бусурмен**, а, ч. 1. *заст.*, нар.-поет. Про людину іншої віри (переважно про магометанина) [НТСУМ, т. 1, с. 150]. За ЕСУМ, *бусурман* (фонетичні варіанти *басурман*, *басермен* *бесурман*, *бусурмен*, а форми з голосним *-і-* у першому складі характерні лише для зхслов. мов: пол. та чес.) – дврус. запозичення з тюрк. мов, найімовірніше з крим.-тат., в діалектах якої форма *бусурман* могла бути результатом видозміни араб.-перс. форми *мусульман* < *миуслим-ян* ‘мусульманин’ [ЕСУМ, т. 1, с. 307]. Слово *бісурман* у прозових творах С. Воробкевича функціонує з означеннями народно-поетичного характеру: *кляті бісурмани, вражий бісурман, вражий бусурман: Кляті бісурмани, – бодай трава не росла перед їх порогом – не замордували його, ні, вийняли очі, щоби ще довгих вічних десять літ на світі карався і своїм безталанним світом нудив* (2, с. 201). *Ой то не горлиця за своїми орлятами б’ється, то стара Горпина на лютого бісурмана руки здійсмає, свої діти заступає* (2, с. 173). *Все знищив і спалив вражий бісурман* (2, с. 204). На позначення людей, що сповідують іслам, *мусульман* (те саме, що магометанин, мохаммеданан [НТСУМ, т. 2, с. 240]) автор використовує слово *мослім*, яке ближче до мови-донора. Пор.: *мусульманин* запозичення з тат., казах. *musulman*; тур. *musliman* від араб. *muslim* [ЭСРЯ, т. 3, с. 47]: *Ти мослім (мусульманин тур.), – спитав його ага* (2, с. 178).

Контекстуальним синонімом до етноніма *татари* виступає історичний термін *орда* ‘об’єднання кількох кочових племен під владою одного хана у тюркських і монгольських народів; спілка // середньовічна феодальна держава у тюркських і монгольських народів, а також територія цієї держави // турецько-татарське військо’ [НТСУМ, т. 2, с. 479]. Напр.: *Загостила люта орда і на хутір убогої Горпини; не жалували невірні і бідної удови* (2, с. 173). Слово *орда* запозичено з тюрк. *orda* ‘палац, шатер султана, хана’; пор.: *ordu* ‘військовий табір’ [ЭСРЯ, т. 2, с. 150]. Отож, контекстуальний синонім *орда* до слова *татари* пройшов два етапи метафоризації: *військовий табір – середньовічна мусульманська країна – етнічна назва*.

У прозових творах С. Воробкевича натрапляємо на етноніми *арнаут*, *гретин*, *ефіоп*. Пор.: *Арнаут* (заст.) ‘албанець’ – запозичення з тур. мови, що походить з грец. слова, утвореного від назви лат. міста *Arbanut* [ЕСУМ, т. 1, с. 87]: *Луснуло, трісло, а бісовий арнаут наче сніп повалився* (2, с. 212). На позначення греків (стел. *грєкь* запозичене з лат. мови, у яку прийшло з грец. ‘житель землі Граїа в Беотії’, пізніше стало загальною назвою греків [ЕСУМ, т. 1, с. 591]) автор використовує слово *гретин*, утворене за допомогою суфікса *-ин-*: *Промовив до него слуга-гретин* (2, с. 228). Синонімом до слова *ефіоп* ‘основне населення Ефіопії, яке складається з ряду народів, що консолідується в одну націю’ [НТСУМ, т. 1, с. 653] у текстах виступає перифраза *чорний раб*: *Отворилися двері і чорний раб став перед нею: „Най прийде зараз Кизляр-ага!” Ефіоп уклонився і вийшов* (2, с. 177).

У оповіданні ‘Турецькі бранці’ С. Воробкевич використовує чимало слів на позначення осіб Османської імперії за соціальною ознакою: *хан*, *султан*, *євнух*, *паша*, *баши*, *одаліска*, *візир*, *ага*, *кизляр-ага*, *гарем*, *улеми*. Ці слова в українському мовному просторі того часу мали статус екзотизмів. Екзотизм (від грец. – чужий, іноземний) – слово або вислів, запозичені з маловідомої, найчастіше неєвропейської мови і вживані для надання мові особливого колориту. З утратою етнічної ізоляваності екзотизм стає звичайним іншомовним запозиченням [10, с. 170]. У наш час

деякі з цих слів, напр., *візир*, *султан*, втратили свій незвичний, оригінальний колорит, пов'язаний з частотністю вживання, передовсім завдяки роману на історичну тему П.Загребельного „Роксолана”, і мовна свідомість українців сприймає їх як запозичені слова – історизми, що відтворюють добу Османської імперії. Проте такі слова, як *кизляр-ага*, *улеми* можна ще вважати екзотизмами.

Найвищий титул монарха у країнах Сходу позначають слова: *султан*, *падишах*, *хан*. Ймовірно, С. Воробкевич з-поміж них виокремлював слово *султан* ‘у країнах Сходу – титул монарха, а також особа, що носить цей титул’ [НТСУМ, т. 3, с. 475], створивши апозитив на основі міжмовної синонімії *султан-цар*: *А вконець, коли став султаном-царем, поставив мене надзорцею в'язниці* (2, с. 182). Як синонім до слова *султан* функціонує слово *падишах* ‘титул монарха в деяких країнах Близького і Середнього Сходу, а також особа, що носить цей титул’ [НТСУМ, т. 2, с. 513]; від перс. *bāšā*, *bādšāh* ‘губернатор’, *rādšāh* ‘монарх’ [ЕСУМ, т. 1, с. 155]: *На передмісттю Скутари, не дуже далеко від гарему падишаха, сидів купець Мехмет* (2, с. 175). Слово *хан* ‘1. титул монарха, феодального правителя в багатьох країнах Сходу в середні віки, а також особа, що мала цей титул (згодом) 2. Родовий дворянський титул, а також особа, що мала цей титул’ [НТСУМ, т. 3, с. 681] у оповіданні функціонує з означенням *татарський*, *кримський*, таким чином, можна говорити про ієрархічні відношення слів *султан*, *падишах* і *хан*, не засвідчені словниками. Слово *хан* ‘азіатський титул’ походить із *кань* [ЭСРЯ, т. 4, с. 221], адаптація відбулася внаслідок чергування звуків *к // ч*: *Недовго пробувала квітка бахчисарайська (так називали євнухи Ївгу задля її чудової уроди) у гаремі кримського хана. Не знав татарський хан своєму султанові більший подарунок принести, як Ївгу хорошу, вродливу у Царгород післати* (2, с. 174).

З-поміж урядовців країн Близького й Середнього Сходу найвищий ранг посідає *візир*, *візир* – слово арабського походження ‘у мусульманських країнах – титул міністрів та вищих урядників; великий візир – глава уряду султанської Туреччини до 1922 р.’ [СИС, с. 102]: *Підходили вже до Четині потуги трьох візирів* (2, с. 221).

С. Воробкевич використовує паралельно слова *паша* ‘почесний титул найвищих військових і цивільних урядовців в Османській імперії, султанській Туреччині, Єгипті і деяких інших мусульманських країнах (зберігся в Йорданії, Лівії та Судані), а також особа, що має цей титул’ [НТСУМ, т. 2, с. 549] і *баша* ‘у давній Туреччині і Єгипті – титул найвищих урядовців, вельмож та генералів; паша’ [НТСУМ, т. 1, с. 72]. Слова *паша*, *баша* етимологічно споріднені. Лексема *баша* – запозичення з тур. мови з контамінацією тур. слів *paşa* ‘високий урядовець; генерал’ (від перс. *bāšā*, *bādšāh* ‘губернатор’, пор. *rādšāh* ‘монарх’) і *baş* ‘начальник, голова’ [ЕСУМ, т. 1, с. 155]. У текстах буковинця слова *баша* і *паша* функціонують зі значенням ‘військовий начальник’. Пор.: *Дармо кличе баша, дармо сурмять сурми, дармо повівають хоругвами* (2, с. 213). *У турецьким таборі мов гаспид роз'ярився старий паша* (2, с. 214). Причому слово *паша* має означення *трибунчучний*, яке підкреслює значимість титула. Пор.: *Бунчук – кінський хвіст, що спадає з наконечника у формі півмісяця, символ вищої влади, гетьманський жезл*; пол. *bonszyk* ‘турецький прапор’ запозичення з крим.-тат. ‘мушлі, намисто на шиї коня’ [ЭСРЯ, т. 1, с. 242]: *Може, який невольник трибунчучного паші* (2, с. 177).

Слово *баша* як компонент входить до складу варваризму з апозитивними відношеннями *капит-баша*, яке має значення ‘той, хто страчує; кат’. Пор.: *Попався Ібраїм у темну темницю, щоб там своє життя досултанувати; тут і погіб він від рук капит-паші на приказ Мухті* (2, с. 180).

Слово *ага* ‘титул поміщика, начальника, старшини в Туреччині, Ірані, Азербайджані та ін.’ [НТСУМ, т. 1, с. 16] пройшло складний шлях метафоризації. Пор.: ‘старшина, начальник, пан (у турок, татар та ін.) – запозичення з тур.; тур. *ağa* ‘пан’; іст. ‘начальник (яничарів)’, первісно ‘старший брат’ [ЕСУМ, т. 1, с. 44]: *Тоді купив я собі пару цвіткованих турецьких пістолів. У самого аги крапцях, відай, нема* (2, с. 201). Слово *ага* є складником прикладкової назви *кизляр-ага*, *Кизляр-ага*. *Кизляр-ага* – головний наглядач гарему турецького султана. Пор.: *Отворилися двері і чорний раб став перед нею: „Най прийде зараз Кизляр-ага!”. Ефіоп уклонився і вийшов. Незабаром ввійшов у кімнату сивобородий начальник євнухів* (2, с. 177). Лексема *кизляр-ага*, за текстами С. Воробкевича, має вужче значення ‘наглядач гарему’: *Як діло вдасться, то будеш моїм кизляр-агою, – додав Кара-Мехмет* (2, с. 227). Двоєке написання слів *кизляр-ага* і *Кизляр-ага* настановує на думку, що до складу апозитива входять власна і загальна назви.

Релігійну гілку влади в країнах Сходу репрезентують *улеми* ‘(араб.) – мусульманські богословії і правознавці у країнах ісламу’ [СИС, с. 512]: *У Царгороді піднявся бунт проти султана Ібраїма. Улеми скинули його із отоманського престолу* (2, с. 180).

Каральні функції у Турції виконували яничари (тур. слово) ‘у султанській Туреччині – солдати регулярної піхоти, створеної у 14 ст. з військовополонених, а також християн, обернених у мусульманство’ [НТСУМ, т. 3, с. 857]; це – привілейована піхота у султанській Турції (до 1826 р.), яка виконувала поліцейські та каральні функції [СИС, с. 597]: *Слуги і яничари розбіглися по цілїм місті* (2, с. 178).

Найнижчий щабель турецького суспільства посідали євнухи – кастровані слуги-наглядачі за жінками гарему [НТСУМ, т. 1, с. 654]: *Недовго пробувала квітка бахчисарайська (так називали євнухи Ївгу задля її чудової уроди) у гаремі кримського хана* (2, с. 174). Слово *євнух*, що відтворює реалію турецької культури, грецького походження: *євнух* (грец. *eunuchos*) – скопець, кастрат [СИС, с. 597].

За словом *гарем* закріпилося два значення: 1. Жіноче приміщення у будинку багатих мусульман, харем, жіночі покої. 2. *перен.* Мешканки цього приміщення, жінки багатого мусульманина [НТСУМ, т. 1, с. 413], контекст реалізує обидва значення: *Недовго пробувала квітка бахчисарайська (так називали євнухи Ївгу задля її чудової уроди) у гаремі кримського хана* (2, с. 174). Слово *гарем* запозичено з тюрк. мов, можливо через фр. посередництво; тур. *harem* ‘жіноче відділення в домі; дружина і дочки, що мешкають у гаремі’, походить від араб. *harem* ‘заборонне; священне; храм; дружина’ [ЕСУМ, т. 1, с. 474].

Жіночі образи, крім назви *гарем* (у знач.2), представлено словами *султанка* і *одаліска*. Лексема *султанка* – авторський оказіоналізм, утворений за узвичасною для українського мовомислення схемою: суфікс *-к-* на позначення осіб жіночої статі від назв чоловічої статі. Тут романтичні мотиви переважають над історичними: *Наслухала ще довго султанка, а потім заплакала* (2, с. 177).

Слово *одаліска* ‘служниця або наложниця в гаремі; підложниця’ [НТСУМ, т. 2, с. 435] тур. походження, потрапило у слов’янські мови через французьке посередництво [СИС, с. 342]: *Вступила Ївга у світлицю, а тут витають її красні дівці, пишно росли одаліски, а вона не знає, що з нею діється* (2, с. 174).

Колорит країни та епохи у оповіданні „Турецькі бранці” відтворюють іменники – речовинні назви: *адамашка, смарагд*. За словом *адамашка* закріпилося два значення. Пор.: *Адамашка*, и. ж. 1. *заст.* Гатунок шовкової тканини; вироби з цієї тканини. 2. *діал.* дамаська шабля [НТСУМ, т. 1, с. 18]. Назва *адамашка* походить від топоніма Дамаск, який відомий завдяки дамаській сталі – високоякісній узорчастій сталі, виготовленій особливим способом, та шовковій тканині. Для створення історичного контексту автор використовує синоніми, що перебувають у родо-видових відношеннях *ні шовки, ні адамашки*. Зі значенням ‘коштовий прозорий камінь яскраво-зеленого забарвлення’ в українській мові відомі два слова – *смарагд* та *ізмурод*, які відрізняє походження: *смарагд* (грец. *smaragdus*) – *ізмурод* (перс.) [СИС, с. 463]. С. Воробкевич надає перевагу грецькому слову. Пор.: *Цілу дорогу плакала, ридала Ївга, не втішали її ні шовки, ні адамашки (шовк), ні смарагди, що блищали на білій, лебединій шії* (2, с. 174).

Документальність історичної доби реалізують іменники на позначення будівель: *серай, мінарет, кіоск, мошея*. Слово *сераль* ‘у країнах Сходу – палац і його внутрішні покої // Жіноча половина у палаці, будинку; гарем’ [НТСУМ, т. 3, с. 263] С. Воробкевич використовує у фонетичній формі, близькій до мови-джерела, *серай*: *Приплили до Царгорода; посадили сирітку у багаті ноші, шовком вибивані, золотом вишивані, та понесли раби аж у серай султана Ібраїма...* (2, с. 174). Слово *сераль* зазнало трансформації: запозичено через фр. з тур ‘дім, палац’ [ЭСРЯ, т. 3, с. 560], на слов’янському мовному ґрунті перетворилося у *сарай* ‘господарське приміщення для зберігання різного майна’ [НТСУМ, т. 3, с. 241].

Як варваризм (від грец. *barbarismos*) – іншомовне слово або вираз, ще не засвоєні мовою; ...варваризм використовується для опису звичаїв, побуту, реалій іншого народу [СЛ, с. 56] – сприймаємо слово *ескі-серай*, значення якого пояснює контекст: *У сераю падишаха є один відділ, ескі-серай зветься, – там і зникають по смерті турецького султана всі його жінки і одаліски, щоб по нім весь вік тужити і сумувати. У ескі-сераю, у темних льохах* (2, с. 180).

Лексема *мінарет* ‘висока башта при мечеті, з якої муедзин скликає мусульман на молитву; вежа’ [НТСУМ, т. 2, с. 197] зазнало семантичних змін порівняно з мовою-джерелом; воно запозичене через нім., фр. із тур.; араб. *manāra* ‘маяк’ внаслідок подібності з мінаретом [ЭСРЯ, т. 2, с. 623]. Варваризм *мошея* не реєструють словники, за Інтернетом, воно має значення ‘склеп, гробниця’. Слово *кіоск* ‘невелика будівля для дрібної торгівлі; будка, рундук’ [НТСУМ, т. 1, 837] не змінило семантики; пор.: запозичено через нім., фр. із тур. *köşk* ‘павільйон’ [ЭСРЯ, т. 2, с. 235]: *Срібний місяць розсіяв біде світло по золотих банях, куполах, вежах і турецьких півмісяцях. Усі мошеї, мінарети, кіоски блищать, – ні не блищать, а наче палають у вогні* (2, с. 175).

Колорит півдня, де відбуваються події у романтичних творах С. Воробкевича засвідчують лексеми на позначення пейзажу – дендроніми: *кипарис*, *гранат*, *мигдаль*. Слово *кипарис* ‘південне вічнозелене хвойне дерево, що має пірамідальну форму; циприс’ [НТСУМ, т. 1, с. 830]; фонетична адаптація на слов’янському мовному ґрунті супроводжувала чергування звуків *ц/ч*. С. Воробкевич використовує його у грецькій звуковій формі, уводить у контекст з рисами слов’янської реальності, у такий спосіб створюючи „романтичне” тло тексту: *Вже пісня утихла, лиш соловейко на циприсі заводить* (2, с. 177). Дендронім *гранат* (в українській мові існує і у чоловічому, і у жіночому родах) ‘плодове дерево або кущ, що росте в місцях з теплим кліматом’ [НТСУМ, т. 1, с. 475] зазнало семантичної трансформації; отримало назву за метонімічним перенесенням: *зерно – плід – дерево*; пор.: *гранат* ‘плід; мінерал’ – запозичено через посередництво нім. мови з лат., де *grānit* ‘зерно’ [ЕСУМ, т. 1, с. 584], асоціативний зв’язок пов’язує слова *зерно* і *граната* (військовий термін). Грецьке слово *мигдаль* ‘південне невисоке дерево або кущ родини розоцвітих з ніжнорожевими квітками та овальними плодами – горіхами’ [НТСУМ, т. 2, с. 181] функціонує як термін у медицині і геології: *Попри стіни снують гнучкі й тонкі вусики винограду, біля хати у затінку видно кілька мигдалевих і гранатових дерев* (2, с. 200).

Елементи культури балканських народів відтворено в оповіданні „Мість чорногорця”, написаній у 1868 р., присвяченій історичним подіям Чорногорії, правлінню самозванця Степана Малого (1767 – 1773), який загинув від рук найманого вбивці.

Суспільно-історичне тло історичних подій відтворює варваризм *скупицина*, внутрішньою формою якого є слово *скупчитися* ‘зібратися’, його значення реалізує апозитив на основі міжмовної синонімії *рада-скупицина*: *На скупцину* (збори серб.) *в Четиню відходити мають* (2, с. 210). *Всі три хватили семип’ядні пищалі, ганчарі і пістолята, попрощалися і пішли в Четиня на раду-скупицину* (2, с. 210).

Обрядові весільні терміни чорногорців, що мають прозорі та легко відтворювані мотиваційні зв’язки, засвідчують єдиний мовно-образний світ слов’янства. Пор.: *Гучне весілля справив діточкам старий Петро; цілісінький тиждень веселилися гості, свати, куми, воєводи, главарі, пустосвати і набігуці* (2, с. 209).

Реальність опису відтворює одяг представників етносу. З-поміж атрибутів національного одягу ідентифікувальну функцію відіграють головні убори. Так, необхідним елементом чоловічого і жіночого національного костюма чорногорців є феска ‘шапочка, звичайно червона, у формі зрізаного конуса з китицею; чоловічий головний убір такого зразка – належність національного костюма в деяких східних країнах. Те саме феса’ [НТСУМ, т. 3, с. 653]: *Русявий волос як грива на плечі спадає, око неначе у вірла бістре, а як сяде на жеребця у червонім фесі і у білій струці* (верхній одяг сербів), *тодумаєш, що якийсь князь чи воєвода на коні сидить* (2, с. 204). *Кожний парубок, кожний муж у червонім фесі! Китиця аж на плечі спадає і всі ремені мовби засіяні кільцями і пряжками. Чорногорські дівчата – бодай не приснилися! Як закинуть на груди чорні довгі коси, повнісінькі стрічок і тасем, як приберуться у багряню струку, у шовковій мережаній сорочці, то думаєш, що якісь павичи райські птахи по базарі ходять* (2, с. 205).

Для жінок фес мав особливе значення, був символом чистоти, невинності: *Набакир носила вона (дівчина) на голові червоний, дукатами і цекинами украшений фес, хорошиий прибор, святе знамено слов’янської діви, чорногорська дівчиця той фес так стереже, як зіницю ока, і аж при слюбі його здіймає. Біла, ріжним шовком гаптована юбка, шовком мережана сорочка, червоний ремінець з кільцями і ножиком, червоні панчохи і маленькі опанки (постоли) підносили ще більше чудову дівочу вроду* (2, с. 206).

Слово *фес* відтворює складні історичні взаємини різних етносів. Лексема турецького походження; назва за містом Фес у Марокко [ЭСРЯ, т. 4, с. 191], позначає важливий елемент сербського (слов’янського) одягу. До речі, слово *фес* побутувало на Буковині, зареєстроване у с. Малятинці Кіцманського р-ну зі значенням ‘жіночий очіпок, на який пов’язували хустку’.

Елементи єврейської культури відтворюють слова *кагал*, *шадхем*. Кагал (дав.-євр.) – єврейська громада (община) і система її управління у країнах Східної Європи, існувала з 13 до 19 ст. [СИС, с. 206], кагал відзначає передовсім взаємодопомога, слово входить до сталого словосполучення, поширеного на Буковині, *іти до кагалу* ‘спільно виконувати роботу’. Варваризм *шадхем* (євр.) – сваха: *Занимався він тим хосенним тешефтом, котрим займається у жидівськім кагалі шадхем: зводив таких людей до купи, яких злучити і сам чорт не зміг би* (2, с. 306).

У творах С. Воробкевича трапляються мовні одиниці-символи: *півмісяць*, *хрест*, *кривава сорочка*, *шовковий шнурочок*.

Ідею релігійного протистояння турків та слов'ян мінімумом мовних засобів реалізують слова-релігійні символи: *святий хрест* і *півмісяць*: *Біда, братчику, приходить, відай, уже, щоб над святим хрестом півмісяць знуцався* (2, с. 214).

Кривава сорочка – символ помсти у південних слов'ян, опредметнена біблійна заповідь *зуб за зуб, око за око*: *Кривава сорочка – то кривавий знак у Чорногорі. Висить вона біля святих ікон і неуханно припоминає родині пімсту за пролиту кров. Такий закон уже в Чорногорі! Зуб за зуб, око за око, кров за кров!* (2, с. 219). *Глянь, синочку, на се криваве знамя* і показувала йому *криваву сорочку* (2, с. 230).

Шовковий шнурок у турків – символ страти: *А як ні, то знай, що тебе не мине шовковий шнурочок* (2, с. 227).

Отож, романтичний напрям, до якого належав С. Воробкевич, зумовлює використання у творах мовних одиниць на позначення неукраїнської культури, з-поміж яких вирізняємо етноніми, слова на позначення осіб за соціальною ознакою, речовинні назви тощо. Походження лексем нерідко відображає складні історичні взаємини народів. Запозичені слова мають різний статус в українській лексичній системі.

Список скорочень

араб. – арабський	крим.-тат. – кримсько-татарський
араб.-перс. – арабсько-перський	лат.– латинський
грец. – грецький	нар.-поет. – народно-поетичний
дав.-євр. – давньоєврейський	нім.– німецький
дврус. – давньоруський	перс. – перський
дв.-тюрк. – давньотюркський	пол. – польський
заст.– застарілий	псл. – праслов'янський
зменш. – зменшений	тат. – татарський
зхслов. – західнослов'янський	тур. – турецький
іст. – історизм	тюрк. – тюркський
казах. – казахський	фр. – французький
калм. – калмицький	чес. – чеський

Література

1. Білинська М. Сидір Воробкевич / М. Білинська. – Київ : Музична Україна, 1982. – 47 с. – (Творчі портрети українських композиторів).
2. Воробкевич С. Твори / С. Воробкевич / [упоряд., підгот текстів, вступ. ст. та приміт. М. Г. Івасюка]. – Ужгород : Карпати, 1986. – 562 с.
3. Маковей О. Ізидор Воробкевич / О. Маковей. – Твори : В 3-х т. – Львів, 1909. – Т. 1. – С. 5-8.
4. Етимологічний словник української мови. У 5 т. / [ред. О. С. Мельничук та ін.]. – К. : Наук. думка, 1982 – 1982 – 2006. [ЕСУМ]
5. Коржупова А. П. Перші письменники на Буковині (Ю. Федьковича та С. Воробкевич) / А. П. Коржупова // Українське літературознавство : міжвід. республ. зб. / ред. кол.: Ф. М. Неборячок (відп. ред.) та ін. – 1966. – Вип. 2. – С. 67-72.
6. Никоненко П. М. Сидір Воробкевич: Життя і творчість / П. М. Никоненко, М. І. Юрійчук. – Чернівці : Рута, 2003. – 208 с.
7. Новий тлумачний словник української мови. У 3 т. / [уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : Аконіт, 2001. [НТСУМ]
8. Словарь иностранных слов / [ред. : В. В. Пчелкина, Л. Н. Комарова і др.]. – [10-е изд., стереотип.]. – М. : Рус. яз., 1983. – 608 с. [СИС]
9. Попович О. О. Брати Воробкевичі в оцінці Осипа Маковея / Олександр Попович // Науковий вісник Чернівецького університету [зб. наук. пр.] / ред. кол.: Н. В. Гуйванюк (наук. ред.) та ін. – Чернівці : Рута, 1998. – Вип. 9 : Слов'янська філологія. – С. 3-14.
10. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енцикл. / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с. [СЛ]
11. Українська мова : енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.] – [2-ге вид., виправ. і доп.]. – К. : Укр. енциклопедія ім. М. Бажана, 2004. – 824 с.
12. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева; ред. и послесл. Б. А. Ларина]. – М. : Прогресс, 1964 – 1973. [ЭСРЯ]
13. Шатілова Н. О. Ідіостиль Сидора Воробкевича : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” // Шатілова Наталія Олександрівна. – Чернівці, 2011. – 20 с.